

Tunceli Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Mühür*

A Group of Seals from Tunceli Museum

Harun DANIŞMAZ** – Özgür ŞAHİN***

DOI: 10.58488/collan.1099273

Keywords: Tunceli Museum, Cylinder Seal, Stamp Seal, Iron Age, Kingdom of Urartu

This study presents an examination of five seals from the collections of the Tunceli Archaeological Museum. Three are cylinder seals and two are stamp seals. These unprovenanced seals must have been found in the Keban Dam Basin and it is challenging to date them with precision. Nevertheless, based on a comparative typological examination of the seals and their motifs, one of the cylinder seals can be dated to the Jemdet Nasr period. This conclusion is supported by comparable examples from excavated sites in the Keban Basin, and notably, closest parallels to this seal are found at Norşuntepe among Keban sites. The second cylinder seal is datable to the 2nd millennium and comparable examples are known from the glyptic corpus of Syria. The last cylinder seal dates to the 1st millennium BC. The motifs on its impression surface show influence from Anatolian, Syrian and Mesopotamian iconography. The two stamp seals evaluated in this study belong to the Iron Age. Of particular interest is the eagle figure on one of the stamp seals, which is a widely used motif in the domain of the Urartian Kingdom, especially in the 7th century BC. Based on its conical form, the second stamp seal may also be ascribed to the Urartian Period.

Anahtar Kelimeler: Tunceli Müzesi, Silindir Mühür, Damga Mühür, Demir Çağı, Urartu Krallığı

Bu çalışmada Tunceli Arkeoloji Müzesi depolarında yer alan beş mühür değerlendirilecektir. Mühürlerin üçü silindir diğer ikisi ise damga biçimindedir. Keban Barajı Havzası'ndan toplandığı anlaşılan bu mühürlerin kesin tarihlenmesini yapmak oldukça zordur. Fakat mühürlerin tipolojisi ve motifler üzerinden yapılan karşılaştırmalarda birinin Cemdet Nasr dönemine tarihlendiği anlaşılmaktadır. Bu durumu Keban Havzası'nda yapılan kazılardan elde edilen veriler de desteklemektedir. En yakın benzerlerinin yine Keban Barajı alanında yer alan Norşuntepe'de bulunması dikkat çekicidir. Kalan iki silindir mühürden biri MÖ II bin yıla tarihlendiği ve en yakın benzerlerinin Suriye bölgesinde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer silindir mühür ise MÖ I. binyıla tarihlenmektedir. Mühür bezemeleri üzerinde yapılan karşılaştırmalarda bunların Anadolu, Suriye ve Mezopotamya etkileri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada değerlendirilen damga mühürler ise Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Özellikle damga mühürlerin birinin üzerinde bulunan kartal figürü Urartu Krallığı'nda MÖ 7. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaktadır. Formundan hareketle konik biçimli damga mührün de Urartu Dönemine tarihlenebileceği söylenebilir.

* Hakeme Gönderilme Tarihi: 06.04.2022 Kabul Tarihi: 20.12.2022

** (Dr. Öğr. Üyesi) Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Tunceli-Türkiye, hdanismaz@munzur.edu.tr, Orcid NO:0000-0003-3998-2235.

*** Özgür ŞAHİN, Arkeolog, Tunceli Müzesi, Tunceli-Türkiye, ozgursahin94@hotmail.com, Orcid NO: 0000-0002-9042-256X.

Giriş

Mühür kullanımının geçmişi Neolitik döneme kadar uzanmaktadır. En eski örnekler işlenmesi kolay yumuşak taşlara oyulmuş damga biçimindedir. Bunlar çoğunlukla kulplu ve nispeten büyük nesnelere aittir. Suriye’de bulunan Tell Bugras ve Ras-Shamra’da ele geçen erken mühür örneklerinin tekstil, vücut ve ekmek damgalamak için kullanıldığı düşünülmektedir (Wickede 1990: 41-42). Yine Tell al Kaum’da ele geçen çok sayıda levha üzerinde yer alan mühür baskıları, erken dönem mühürlerinin kullanım alanını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Dornemann 1986: taf. 20, 21). Anadolu’da ise en erken Çatalhöyük’te pişmiş kilden yapılmış mühürlere rastlanmıştır (Türkcan 2006).

Mezopotamya’da MÖ 4. bin yılın ikinci yarısında kentlerin gelişmesi ve yazının yaygınlaşmasıyla birlikte mühür kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Bu durumda ticaretin payı oldukça büyüktür. Bu dönemde Mezopotamya’da şeklinden dolayı silindir mühür olarak tanımlanan yeni bir mühür tipi ortaya çıkmıştır. Silindir mühürlerde baskı alanının genişliği çeşitli figürlerle oluşturulan hikayeci tasarımlara imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla silindir mühürler kullanım kolaylığı sağladığı için kısa zamanda Anadolu ve Mezopotamya çevresine yayılmıştır.

Mühür yapımında çoğunlukla taş ve yarı değerli taşlar, pişmiş kil, kemik, fildişi gibi sert malzemeler kullanılmıştır. Metalden üretilen mühürler ise bronz, demir az sayıda gümüş ve altından üretilmiştir. Mühür bezemelerinin işlenmesinde çizgi (linear), kesme (wheel cutting), delgi (drilling) teknikleri kullanılmıştır (Pittman – Aruz 1987: 14-16).

Günümüzde müzelerde sergilenen veya depolarında tanımlanmayı bekleyen çok sayıda mühür bulunmaktadır. Mühürlerin sayıca fazlalığının yanısıra kullanılan materyallerin çeşitliliği ve figürlerin zenginliği, insanoğlunun yaşamında önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmada Tunceli Arkeoloji Müzesi depolarında bulunan beş adet mühür değerlendirilecektir. Mühürler Elâzığ Müzesi tarafından satın alma yoluyla edinilmiş sonrasında Tunceli Müzesi’ne devredilmiştir. Değerlendirilen mühürlerin üçü silindir diğerleri damga biçimindedir. Burada mühürlerin malzemesi, tipolojisi ve figürlerin özellikleri tanımlanacaktır. Ayrıca mühürler Anadolu, Suriye ve Mezopotamya ele geçen benzer örnekleriyle karşılaştırılacaktır. Böylece mühürlerin kullanıldığı dönemle ilgili önerilerde bulunulacaktır.

1. (Fig. 1a, 1b, 1c)

Envanter No: 2020/A-489

Bulutnu Yeri ve Yılı: Keban Barajı Havzası, 1980 yılı

Malzemesi / Tipi: Siyah renkli serpantin kayacından, ip delikli silindir mühür

Ölçüleri: Yükseklik: 2,3 cm; Çap: 1,6 cm.

Teknik ve Bezeme Özellikleri: Bezemeler mühür yüzeyi üzerine kalın kalem uçları kullanılarak linear teknikle işlenmiştir. Mührün delik kısmı her iki yönden ortalı biçimde açılmış ve simetriktir. Ayrıca her iki deliğin kenar kısımlarında boyuna asıldığına işaret eden ip izleri net şekilde görünmektedir (Fig. 1a).

Mühür üzerinde balık kılıçığı biçiminde geometrik bezemeler bulunmaktadır. Geometrik bezemeyi oluşturan çizgilerin tam bir düzeni yoktur. Sağ ve sol kısımda üçlü tam sıra balık kılıçığı bezemesi ve aralarında yarım çizgi bezemeler vardır. Alt kısımda ise kesikli yatay ince bir çizgi üst sahneyi sınırlamaktadır (Fig. 1b-1c).

Zikzak veya balık kılıçığı desenli, geometrik bezemeli silindir mühürler Mezopotamya'da Cemdet Nasr stili olarak tanımlanmaktadır (Buchanan 1966: pl. 5: 66a, 67; Frankfurt 1955: 17-18). Burada tanıtılan geometrik bezemeli mührün benzer örnekleri en yakın Keban Barajı'nın suları altında kalan Norşuntepe'de ve Taşkun Mevkii kazılarında ele geçmiştir. Norşuntepe'nin İlk Tunç Çağı tabakasında ele geçen biri taş ve diğeri kilden yapılmış iki silindir mühür üzerinde benzer geometrik bezeme bulunmaktadır (Schmidt 2002: taf. H: no. f, g). Taşkun Mevkii kazılarında ise yine İlk Tunç Çağı'na tarihlenen silindir mühür üzerinde geometrik bezemeler vardır (Sagona 1994: fig. 69: 6). Ayrıca daha güneyde Birecik Barajı kurtarma kazıları sırasında nekropol alanında Cemdet Nasr dönemine tarihlenen geometrik bezemeli silindir mühür bulunmuştur (Sertok – Ergeç 1999: fig. 12). Kazılardan elden edilen mühürler dışında müzelerin koleksiyonlarında Cemdet Nasr dönemine tarihlenen geometrik bezemeli silindir mühürlerde bulunmaktadır (Yücel – Parlıttı 2020).

Fig. 1a. Silindir mühür

Fig. 1b. Silindir mühür ve baskısı

Çizim 1c

Fig. 2a. Silindir mühür

Fig. 2b. Silindir mühür ve baskısı

Çizim 2c

2. (Fig. 2a, 2b, 2c)

Envanter No: 2020/A-429

Buluntu Yeri ve Yılı: Keban Barajı Havzası, 1980 yılı

Malzemesi ve Tipi: Açık kahve ve sarımsı tonlarında oniks taşından ip delikli silindir mühür

Ölçüleri: Yükseklik: 2,8 cm; Çap: 1,6 cm; 9,01 gr.

Teknik ve Bezeme Özellikleri: Mühür bezemesinin yapımında sadece linear teknik kullanılmıştır. Figürlerin gövde kısımlarını oluşturan bölümlerde kalın kalem uçları, ayak gibi daha ince çizgilerde ise daha ince uçlu kalemle tekniğin uygulandığı anlaşılmaktadır (Fig. 2a).

Silindir mühür bezemesinde figüratif biçimde insan, hayvan ve çeşitli nesnelere işlenmiştir. Mühür yüzeyinde dört ayrı figür olduğu görülmektedir. Boynuzlu bir dağ keçisi sahnenin merkezi kısmında yer almaktadır. Keçinin kuyruğu özellikle belirtilmiştir. Keçinin arkasında yine figüratif biçimde bir akrep, üst kısımda ise dört bacağı belirtilmiş bir hayvan figürü (tilki-köpek?) yer almaktadır. Bu hayvanın mühür yüzeyine ters şekilde işlendiği görülmektedir. Sahnenin en solunda ise bir insan betimlenmiştir. Buradaki insan figürünün üstten aşağıya kadar mühür yüzeyini kaplayacak kadar büyük olması dikkat çekicidir. İnsan figürünün el kısımlarının üstünde bazı çizgiler bulunmaktadır. Fakat bu kısım tahrip olduğundan elinde bir şey tutup tutmadığı anlaşılamamaktadır (Fig. 2b-2c).

Değerlendirilen mühür bezemesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kazılarla ele geçmiş mühür örnekleriyle tam anlamıyla benzeşmemektedir. Sadece üslup olarak Tatarlı Höyüğü'nün Orta Tunç tabakasından ele geçen, kilden yapılmış, silindir mühür bezemesiyle

karşılaştırılabilir (Girginer-Collon 2014: fig. 8, A. 3). Her iki mühürde benzer şekilde linear üslup kullanılmıştır. Yani figürlere ait ayrıntılar verilmemiş, sadece çizgiler kullanılmıştır. Mezopotamya'da ise özellikle Diyala Bölgesi mühürlerinde Cemdet Nasr dönemine tarihlenen linear üslupla yapılmış yakın örnekler vardır (Frankfort 1955: pl. 9/61, 73). Fakat bu örneklerde figürlerin bir düzen içinde basit frizler halinde olduğu görülmektedir.

Motifler üzerinden yakın bir karşılaştırma Suriye'de yer alan Ras-Şamra/Ugarit'den çıkarılan silindir mühürler üzerindeki bezemeler üzerinden yapılabilir. Biri MÖ 1450-1350 yıllarına tarihlenen iki mühür üzerinde benzer üslupla akrep figürü işlenmiştir (Amiet 1992: fig. 13; No: 59, fig. 89; no. 493). Farklı örneklerde ise akrep ile boynuzları özellikle belirtilmiş dağ keçisinin aynı mühür üzerinde yer aldığı görülmektedir (Amiet 1992: fig. 87; no. 483, 484).

3. (Fig. 3a, 3b, 3c)

Envanter No: 2020/A-494

Buluntu Yeri ve Yılı: Keban Barajı Havzası, 1980 yılı

Malzemesi / Tipi: Koyu siyah renkli serpantin kayacından, ip delikli silindir mühür

Ölçüleri: Yükseklik: 2,2 cm; Çap: 1,02 cm; 3,52 g.

Teknik ve Bezeme Özellikleri: Özenli bir çalışmanın ürünü olduğu anlaşılan mühür bezemesinde elbiselerin ayrıntıları, kuş tüyleri ve at yelesine ait detaylar incelikle verilmeye çalışılmıştır. Bunun için linear teknikle özellikle ince uçlu kalemlerin

Fig. 3a. Silindir mühür

Fig. 3b. Silindir mühür ve baskısı

Çizim 3c

kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bezemedeki tanrı işaretinin ise kesme tekniğiyle işlendiği görülmektedir. Mühür taşındaki deliklerin her iki yönden tam olarak ortalanmadığı anlaşılmaktadır (Fig. 3a). Bu durum mührün tek bir yönden delindiğine işaret edebilir.

Mühür motifi sahnenin tüm yüzeyini kaplamaktadır. Sahnenin merkezinde yer alan iki figür özellikle dikkat çekmektedir. Boynuzlu bir atın çektiği kuş figürlü araba üzerinde bir sürücü işlenmiştir. şaha kalkmış boynuzlu atla sahneye hareket katılmıştır. Sürücünün sol eli atın dizginlerini tutmaktadır. Yukarıya kaldırmış sağ eliyle topuz (balta) sallamaktadır. Sürücünün arkasında ise sürücü biraz daha uzun diğer figür bulunmaktadır. Havaya kaldırdığı sol eli sürücünün elindeki topuzun hemen altında yer almaktadır. Figürlerinin arkasında ise tomurcuklu hayat ağacı veya iek motifi vardır. Benzer hayat ağacı motifleri Mezopotamya etkili mühürlerde karşımıza çıkmaktadır (Osten 1934: fig. 3-4). Tomurcuklu hayat ağacının üzerinde ise ters hilal veya bir çentik bulunmaktadır. Ayrıca tanrı işaretlerinden İştar'ın yıldızı boynuzlu atın st kısmında yer almaktadır (Fig. 3b-3c).

Bezemedeki iki figüründe sakallı olduğu görülmektedir. Başlarında külah benzeri bir başlık bulunmaktadır. Ayrıca başlıklarının arkasından enselerine doğru uzanan kıvrıcık ve uzun saçları özellikle belirtilmiştir. Figürler zerindeki süslü elbiseler ise ayak bileklerine kadar uzanmaktadır (Fig. 3c).

Mühür bezemesinin en dikkat çekici yerini oluşturan kuş figürlü araba motifi Mezopotamya kökenli mühür ve mühür baskılarında görülmez. Benzer motif Boğazköy-Nişantepe arşivine ait, M 13. yüzyıllara tarihlenen mühür baskılarında (Herbordt-Bawanyepck – Hawkins 2011: kat. 56.1-57.4 M.3: 2, taf. 19) ve bir vazo üzerinde (Seeher 2007) bezeme olarak karşımıza çıkmaktadır. III. Muşili dönemine tarihlenen mühür baskısı ve vazo bezemesinde kuş biçimli arabanın üzerinde Fırtına Tanrısı Teşup yer almaktadır. Tanrının sağ elinde bir topuz vardır. Tanrının sol elinde ise boğaların çektiği arabanın dizginleri bulunmaktadır.

Ashmolean Müzesi'nden Yeni Assur dönemine tarihlenen silindir bir mühürde ise kuş biçimli prualı bir tekne üzerinde Fırtına Tanrısı Adad vardır. Boynuzlu bir başlık giyen tanrının uzun saçları ve sakalları dikkat çekmektedir. Sağ elinde şimşek demeti, sol elinde ise bir asa bulunmaktadır (Buchanan 1966: no: 632).

Fırtına tanrısı figürü çeşitli şekiller ve farklı adlandırmalarla Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Hititlerde Teşup, Suriye'de Hadad daha güneyde Rimmon olarak bilinen fırtına tanrısı, Mezopotamya'da ise Adad olarak tanınmaktadır. Çoğunlukla sağ elinde bir yıldırım demeti sol elinde ise balta vardır (Hooke 1953: 29-30).

Burada tanıtılan mühür teknik ve bezeme özellikleriyle M I. binyıl içerisinde bir zamana tarihlenir. Figürlerin uzun kıvrıcık saçları ve sakallı olmaları Mezopotamya kökenlerine işaret eder. Bu durumu süslü uzun elbiseler ve Tanrıça İştar'ın yıldızı desteklemektedir. Mühür bezemesindeki kuş figürlü araba motifi ise Suriye ve Anadolu etkisini göstermektedir. Bu durumda kuş figürlü araba üzerindeki insan figürünü fırtına tanrısının

Mezopotamya'da karşılığı olan Tanrı Adad olarak önerebiliriz. Arkasında yer alan figürün ise herhangi bir tanımlayıcı atribüsü olmadığından tanrı veya mühür sahibi olup olmadığı konusunda net yorum yapılamaz.

Fig. 4a. Damga mühür

Fig. 4b. Damga mühür ve baskısı

Çizim 4

4. (Fig. 4a, 4b, 4c)

Envanter No: 2020/A-11119

Buluntu Yeri ve Yılı: Keban Barajı Havzası, 2015 yılı

Malzemesi ve Tipi: Siyah renkli serpantin kayacından tutamak ve delikli damga mühür

Ölçüleri: Yükseklik: 2,5 cm; Çap: 1,5 cm; 11,13 gr.

Teknik ve Bezeme Özellikleri: Mühür hafif konik biçimdedir. Bunun için mühür yüzeyinin bulunduğu alt kısımdan deliğin yer aldığı üste doğru az miktarda daralma yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca deliğin bulunduğu üst kısımda tüm yönlerden eşit şekilde daralan bir çıkıntı olduğu görülmektedir (Fig. 4a).

Mühür bezemesindeki figürlerin yapımında linear ve kesme tekniği bir arada kullanılmıştır. Özellikle kuş kanatlarındaki tüylerin işlenmesi için ince uçlu kalemler kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mühür baskı yüzeyinde kuş figürünün ayaklarının bulunduğu pençe kısmının tahrip olduğu görülmektedir (Fig. 4b-4c).

Mühürde yırtıcı bir kuş olasılıkla bir kartal işlenmiştir. Kartalın ağzında bir nesne tuttuğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kısım tahrip olduğundan kartalın ağzında ne tuttuğu tam anlaşılamamaktadır. Mühür bezemesinde kartalın gagası ve baş kısmındaki ayrıntılar dikkat çekicidir. Kartalın gaga kısmı kıvrık olarak işlenmiş ve özellikle göz çevresi maske şeklinde yapılarak ön plana çıkarılmıştır. Böylelikle kartalın yırtıcılık özelliği vurgulanmıştır. Kartal figürünün üstünde Ay Tanrısı Sin'in işareti olan hilal yer almaktadır (Fig. 4c).

Burada tanıtilen mühür bezemesinin en yakın benzerleri Urartu kentlerinden ele geçen

mühürler üzerinde bulunmaktadır. Karmir Blur'un sitadel kısmında ele geçen pişmiş topraktan yapılmış damga mühür üzerinde benzer şekilde kartal ve hilal işlenmiştir. Kartalın ağzında yaprak bulunmaktadır (Piotrovsky 1950: fig. 47). Yine Karmir Blur'dan ele geçen daha basit üslupla yapıldığı anlaşılan damga mühür üzerinde kanatlı bir kuş figürü ve üzerinde hilal yer almaktadır (Piotrovsky 1950: fig. 46, no: 6). Ayrıca Van ve Diyarbakır Müzeleri'nde satın alma yoluyla gelen mühürler üzerinde benzer bezemenin kullanıldığı görülmektedir (Levent 2006: kat. no: 1, 2; Zengin 2000: lev. IV: no: 15). British Müzesi kataloğunda yer alan ve Urartu dönemine tarihlendirilen silindir-damga mührün damga kısmında benzer şekilde kartal figürü bulunmaktadır (Collon 2001: pl. VII: no: 82).

Urartu Krallığı'nda kartal motifi mühürler dışında metal kaplar ve taş kabartmalar üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Karmir Blur'dan ele geçen II. Sarduri'ye ait bronz bir kadeh üzerinde kartal figürü işlenmiştir (Salvini 2012: B 9-14). Ayrıca benzer kartal figürü Urartu yerleşmesi olan Kef Kalesi'nin saray alanın payeleri üzerinde bulunmaktadır. Buradaki kabartmada yırtıcı kuşun ağzında tavşan tuttuğu görülmektedir (Danişmaz 2020: çiz. 23). Kef Kalesi yukarıda bahsedilen mühürlerin bulunduğu Karmir Blur kenti gibi Urartu Kralı II. Rusa'nın inşa ettirdiği kentlerden biridir. Bu kentlerin inşası MÖ 7. yüzyıla tarihlenir. Dolayısıyla burada tanıtılan mühründe bu tarihlerde kullanıldığı söylenebilir.

5. (Fig. 5a, 5b, 5c)

Envanter No: 2020/A-478

Buluntu Yeri ve Yılı: Tunceli, Çemişgezek ilçesi, Sakyol Köyü, 1979 yılı

Malzemesi ve Tarifi: Tüf taşından konik biçimli ip delikli damga mühür

Ölçüleri: Yükseklik: 2,7 cm; Çap: 2,2 cm; 12,68 gr.

Teknik ve Bezeme Özellikleri: Konik biçimli damga mühürdür. Mühür bezemesi üzerinde yer alan figürler linear ve delgi tekniğiyle yapılmıştır. Mühür yüzeyinde ve mühür taşının yan kısımlarında taşın delikli özelliğinden oluştuğu anlaşılan doğal tahrifat oluşmuştur (Fig. 5a-5b).

Mühür bezemesi mühür yüzeyinin tamamını kaplamaktadır. Bezemede figüratif biçimde hayvanlar ve karışık varlıklar işlenmiştir. Beş ayrı figürün olduğu görülmektedir. Figürlerin ayrıntıları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bunları tanımlamak oldukça zordur. Fakat bir figür dik kulakları ve uzun kuyruğuyla kurt veya tilkiye benzetilebilir. Bu figürün altında ise yine dört bacağı ve kuyruğu seçilen diğer bir hayvan bulunmaktadır. Kalan figürlerin ise ne olduğunu söylemek oldukça zordur (Fig. 5c).

Konik biçimli damga mühürler MÖ I. binyılda Anadolu ve Suriye'de yaygın biçimde kullanılmıştır. Özellikle Urartu Dönemine ait mühürler içinde konik biçimli olanların sayısı oldukça fazladır. Geç Hitit krallıklarına ait olan bazı konik biçimli mühürlerin dış kısmında silindir baskılar bulunmaktadır (Kubala 2015: cat. nos 25a, c-e (1:1), b (1.5:1), 49b (3:1)).

Fig. 5a. *Damga mühür*

Fig. 5b. *Damga mühür ve baskısı*

Çizim 5

Burada bahsedilen konik biçimli mühür bezemesinde kesin bir tarihleme yapmak için belirleyici bir figür bulunmamaktadır. Mühürlerde hayvanlar ve karışık varlıklar birçok uygurluk tarafından sevilerek kullanılmıştır. Bu nedenle kesin bir tarihleme yapmak oldukça zordur.

Değerlendirme

Mühürler toplumların sosyo-kültürel, inanç ve sanatından izler taşıyan önemli bilgi kaynaklarıdır. Kişisel olmalarının yanında kolay taşınabilir olmaları nedeniyle geniş bir hareketlilik alanına sahiptir. Ayrıca çeşitli amaçlarla sonraki dönemlerde kullanılabilen nesnelere. Bu nedenle mühürler üzerinde yazı veya tanımlayıcı işaret olanlar dışında mühürlerin kesin tarihini söylemek oldukça zordur. Bu durumda mühürler arasında biçimsel ve ikonografisi bağlamında karşılaştırma yapılması tarihlendirilmelerine yardımcı olabilmektedir.

Burada tanıtılan mühürlerden biri Çemişgezek, Sakyol Köyü civarından bulunmuştur (Fig. 5a-5b). Diğerlerinin ise geldiği yer konusunda kesin bir bilgi yoktur. Fakat mühürlerin Keban Barajı Havzası'ndan toplandığı anlaşılmaktadır.

Keban Barajı Havzası'nda 1968-1975 yılları arasında 20'ye yakın merkezde kurtarma kazıları yürütüldü. 1975 yılında Keban Barajı'nın bitmesiyle proje sonlandırıldı. Barajın su tutmasıyla birlikte çalışma yapılan yerleşmelerin tamamına yakını kazıları tamamlanmadan kısa sürede sular altında kaldı. Her yıl özellikle kış aylarında suların azalmasıyla bu yerleşmelerin bir kısmı gün yüzüne çıkmaktadır. Böylelikle suların gel git yapmasıyla

çanak çömlekler dışında mühürlerin de içinde bulunduğu küçük buluntular görünür hale gelmektedir. Nitekim burada tanıtılan mühürlerin müzeye gelme tarihlerinin biri hariç 1979-1980 yıllarıdır. Muhtemelen kazı yapılan yerleşmelerin taban kısmına yakın bulunan bu mühürler suların çekilmesiyle kısa bir zaman içerisinde gün yüzüne çıkmıştır.

Bu çalışmada tanıtılan en erken mühür Cemdet Nasr dönemine tarihlenmektedir (fig. 1a-1b). Balık kılıcı desenli mührün en yakın benzerlerinin Keban Barajı alanında yer alan Norşuntepe’de bulunması dikkat çekicidir. Silindir mühürlerden figüratif bezemeli olanı (Fig. 2a) MÖ II. binyılın ikinci yarısına tarihlenebilir. En yakın benzerlerinin Suriye bölgesinde olduğu anlaşılmaktadır. Kalan üç mühür ise (Fig. 3a-4a-5a) M. Ö. I binyıla tarihlenmektedir. Özellikle damga mühürlerin birinin üzerinde bulunan kartal figürü Urartu Krallığı tarafından özellikle MÖ 7. yüzyılda yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Fig. 4a-4b). Formundan hareketle konik biçimli damga mührün de Urartu Dönemine tarihlenebileceği söylenebilir (Fig. 5a-5b).

Teşekkürler

Bu çalışmanın yürütülmesinde desteklerini sunan ve müze envanterine kayıtlı mühürlerin incelenmesi için gerekli izinleri veren Tunceli Müzesi Müdürü Sayın Kenan ÖNCEL’e teşekkür ederiz.

Kaynakça

Amiet, P. 1992

Corpus des cylindres de Ras Shamra-Ougarit II, Sceaux-cylindres en hematite et pierres diverse, Paris.

Buchanan, B. 1966

Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum (Vol. I), Oxford.

Collon, D. 2001

Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum, Cylinder Seals V, Neo-Assyrian and Neo-Babylon Periods, London.

Danışmaz, H. 2020

Urartu Krallığı:Yönetim ve Organizasyon. Ankara

Dornemann, R. H. 1986

A Neolithic Village At Tell El Kown in the Syrian Desert, Chicago.

Frankfort, H. 1955

Stratified Cylinder Seals from the Diyala Region, Chicago.

Girginer, K. S. – Collon, D. 2014

“Cylinder and Stamp Seals from Tatarlı Höyük”, *Anatolian Studies* 64, 59-72.

Herbordt, S. – D. Bawanypeck – D. Hawkins, 2011

Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbulln aus dem Nisantepe-Archiv in Hattusa, Mainz.

Hooke, S. H. 1953

Babylonian and Assyrian Religions. London.

Kubala, A. 2015

Iconography of Neo-Hittite Seals, Varşova.

Levent, E. K. 2006

Diyarbakır Arkeoloji Müzesindeki Urartu Damga Mühürleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

Osten, Hans H. 1934

Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell, Chicago.

Piotrovsky, B. 1950

Karmir Blur I, Yerevan.

Pittman, H. – J. Aruz, 1987

Ancient Art in Miniature: Near Eastern Seals from the Collection of Martin and Sarah Cherkasky, New York.

Sagona, A. 1994

The Aşvan Sites 3 Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia the Early Bronze Age, Ankara.

Salvini, M. 2012

Corpus dei Testi Urartei. Vol. IV, Iscrizioni su bronzi, argilla e altri supporti nuove iscrizioni su pietra paleografia generale, Roma.

Schmidt, K. 2002

Norşuntepe Kleinfunde II, Mainz.

Seeher, J. 2007

“Eine Kultvase mit der Darstellung des Wettergottes von Halab aus Hattuša”, M. Alparşlan, H. Peker, M. D. Alparşlan (Eds.), Belkis Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan, İstanbul: 707-720.

Sertok, K. – R. Ergeç, 1999

“A New Early Bronze Age Cemetery: Excavation Near Birecik Dam, Southeastern Turkey: Preliminary Report (1997-98)”, *Anatolica* 25, 87-107.

Türkcan, A. U. 2006

“Çatalhöyük Damga Mühürleri”, M. Haydaroğlu (Ed.), “Topraktan Sonsuzluğu Çatalhöyük”, İstanbul: 45-69.

Wickede, A. 1990

Prähistorische Stempelglyptik in Vorderasien. München.

Yücel, Ç. - U. Parlütü, 2020

“A Group Of Cylinder Seals from the Diyarbakır Museum”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15, 31-56.

Zengin, O., 2000

“Van Müzesine Satın Alma Yoluyla Gelen Urartu Mühürleri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.